

Genmäle till Kaj Nymans recension av José Luis Ramírez avhandling

av José Luis Ramírez

När våra ekonomer klagar över bristande »tillväxt» menar de knappast tillväxten av tryckta ordalster. Det skrivna ordet har, under de senaste decennierna, vuxit över alla gränser. Den ökade skrivklådan har dock knappast motsvarats av en ökad läsning. Man kan fråga sig varför vi skriver allt mer när vi läser lika mycket eller t.o.m. mindre än förut. Det är också märkligt att vi, även om varje försök att återge eller recensera andras texter egentligen inte kan bli annat än en mer eller mindre lyckad karikatyr, skriver mera om andras ståndpunkter än om det vi själva står för. Att göra rättvisa åt en annans text är visserligen svårt, men det blir inte bättre när vi endast läser okoncentrerat, styckevis och osystematiskt.

Jag har på senare tid råkat ut för kommentarer om det jag skriver och, inte utan tillfredsställelse, lagt märke till att kommentatorerna blir så provocerade av det jag säger, att de känner sig tvungna att börja tala om sig själva och om sina egna åsikter. Mina skrifter har visat sig fungera som ett slags förlossningsmedel. Detta glädjer mig. För mig är vetenskapliga skrifter ett slags berättelser – kunskapsberättelser – i lika stor grad som en roman eller en saga. Det är viktigt att uppfatta vetenskap på detta sätt. Ingen romanförfattare eller konstnär försöker lära ut några formulerade sanningar. De försöker i stället väcka läsaren till egen insikt, självtänkande och kreativitet. I en tid då all konst håller på att bli vetenskap är det viktigt att vetenskapen också börjar betraktas som konst. Så uppfattar jag den vetenskap jag bestämt mig för att kalla *humanvetenskaplig handlingsteori*. Därför gläder det mig när mina recensenter känner sig provocerade att, ibland i reaktion mot mig, tala om vad de själva står för. Om de för ändamålet

behöver förenkla eller karikera min egen uppfattning, gör det inte så mycket.

Kaj Nyman har i föregående nummer av denna tidskrift på ett elegant och vänskapligt sätt kommenterat min avhandling om *Skapande mening*. Kaj fortsätter därmed en dialog som påbörjades i maj under en fem timmar lång disputation på Nordplan. Jag vill inte att denna viktiga dialog mellan två så vitt skilda uppfattningar om samhällsplanering som Kajs och min egen skall utan vidare avstanna. För mig är dialogen, som Kaj själv förstått, en resa som aldrig tar slut och där själva vägen är viktigare än stationerna. Min grundhållning är att om vi vore mer intresserade av *hur* vi diskuterar oss fram till ståndpunkterna och besluten än av själva ståndpunktens och beslutets ingrediens, då skulle förmodligen våra ståndpunkter och beslut bli, liksom på köpet, så mycket bättre än vad de blir i vår av effektivitet och produktanda genomsyrade tid.

Ett grundläggande problem i alla former av samhällsplanering och synnerligen i all fysisk planering och i all stadsplanering är frågan om relationen mellan den objektiva formen eller strukturen och den mening som människor förknippar med den. Tolkar man den som en semiotisk relation, då utgår man ifrån att den objektiva strukturen i sig bär en mening vars tolkning människor endast har att tolka och ta till sig. Vi uppfattar det som en kausal relation enligt vilken miljön spelar den grundläggande rollen och endast bättre kunskaper om denna miljö kan hjälpa oss att lura den till vår förmån. *Natura nisi parendo non vincitur* (man behärskar inte naturen utan att lyda den), som antikens tänkare sade. Jag medger att det ligger en hel del i detta, men hävdar ändå att en sådan uppfattning är ensidig.

Vidhåller man en övertygelse om meningens objektivitet och entydighet, då uppstår en uppfattning om samhällsplanering som en profession vars uppgift är att skapa mening genom formgivning och strukturförändringar. Med »form» menar man i vårt språk den påtagliga konfigurationen i det formade objektet (*forma formata*). När ordet skapades i antiken var »form» emellertid inte det synliga, utan just det osynliga (*forma formanda*), d.v.s. den aktiva, skapande handlingen. I ett samhälle där några anser sig bättre än andra veta, inte bara vad dessa ska göra, utan också vad de egentligen vill, i ett samhälle där meningen skapas av andra än en själv, får vi ett maktsamhälle där de professionella meningsskaparna inte behöver kasta bort sin tid i ett samtal med fåkunniga. Det är så Nyman uppfattar samhällsplanering. Han försvarar emellertid inte denna uppfattning, ty för honom handlar det bara om ett nödvändigt ont som man inte kan göra någonting åt. Kaj är i detta stycke en god lärjunge till Gunnar Olsson.

Kaj Nyman ansluter sig, medvetet eller omedvetet, till en pessimistisk uppfattning av makt – som jag i min avhandling kritiserat och tagit avstånd ifrån¹⁾ – vars främsta företrädare är Michel Foucault, som i Sverige fått en bra efterföljare i Mats Beronius. Det talas ibland om en misstankens hermeneutik som även omfattar Marx och Freud. Det är därför inte så märkligt att 60-talets vänstervåg skapade ideologier och t.o.m. forskning i denna riktning. På 70-talet levde radikala fuskare (förlåt jag menar »forskare») gott på att tala om för folk i vissa kvarter eller bostadsområden att de bodde i slummen och således måste vantrivas. När någon s.k. makthavare försökte göra någonting åt detta genom att få folk att bestämma över sin egen mening, behandlades han som en skum manipulator som »passiviserade folk genom att aktivera dem». Ett exempel på detta är Uno Dahlens och Hans Folkessons bok om Brandbergen: *Den omöjliga sovstaden* (Liber, 1979) som fortfarande nu på sistone inspirerat Göran Rosenberg till sin, i 60-talistisk anda, i *Moderna tider* (nr 43, 1994), publicerade artikel: *Hålet i Haninge*. Mitt

i 90-talet fortsätter Rosenberg att skydda den som bär skulden för Brandbergens konkurs och att misstänkliggöra dem som försökt hindra och förebygga katastrofen.

Nyman visar sig, inte utan viss självmotsägelser, vara ett barn av samma anda. När han i sin recension beklagar min egen bristande realism och själv kommer dragandes med sina sjuka, dumma, tokiga, trötta, lata och omogna människor, när han åberopar dem för att påvisa nödvändigheten av en representant som tar sig an deras intressen, påminner han om socialingenjörerna, vilka också skyller på detta för att legitimera sin roll. Det leder ofta till att omsorgen om de svaga skymmer kampen om svaghetens orsaker. Man vill hjälpa de svaga utan att för den skull angripa svaghetens grund. Det skulle se ut om det plötsligt upphörde att finnas några svaga att representera och jobba för! Fråga folkrörelsernas alla ombudsmän och förtroendevalda! Vad skulle de leva för och framförallt leva av utan sina klienter? Nymans omsorg har den baksidan att antalet lata, dumma, trötta och maktlösa inte lär minska genom denna omsorg, snarare tvärtom. Det berättas om en ung scout som, vid förfrågan om senaste dagens goda gärningar, nämnde sin tre timmar långa kamp med att hjälpa en blind man över gatan. Att det tog så lång tid berodde enligt scouten på att den blinde inte ville. Det är tur att dumma och lata har arkitekter och socialarbetare, som vet deras bästa, till hjälp.

Kaj Nyman vill antyda att jag inte skulle ha räknat med förekomsten av mänskliga varelser som kanske aldrig lyckas höja sig till det medborgardeltagande jag önskar. Därför kallar han mig idealist och verklighetsfrämmande och t.o.m. utopist, trots min i avhandlingen explicit framförda kritik av utopismen som en överhängande fara för dem som tänker som Kaj. Det är förstådda distopister, sådana som tror att allting är hopplöst och att makt inte kan motverkas, som blir de egentliga utopisterna. Ty varje utopi är en paternalistisk, en förtäckt diktatorisk framtidsbild skapad av besservissrar. Ingen strävar naturligtvis efter någonting som han tror vara omöjligt. Kaj utgår ifrån demokratins etiska omöjlig-

het. Själv tror jag inte att det »goda samhället» som slutligt ideal, kan förverkligas; däremot att samhället kan bli bättre än vad det är.

Kaj Nyman är en av de få som torde ha läst min avhandling någorlunda ordentligt. Ändå misstolkar han mig, inte genom det han påstår att jag säger, utan genom det som han påstår att jag förnekar. Jag förnekar naturligtvis inte den kausala världens effektiva verklighet, vårt beroende av kroppen och vårt tvång att anpassa oss till naturens lagar, om vi vill behärska den. Men detta är, som jag påtalade tidigare, ensidigt och inte alls hela bilden. Det är här diskussionen om monism mot dualism äger sin plats.

Nyman anklagar mig för att bygga upp en metafysik. Det stämmer att jag inte är någon metafysikhatare som filosoferna i Uppsala, men jag medger att jag inte vet om verklighetens yttersta grund är något entydigt eller ej. Det vet däremot Kaj Nyman som vill utgå från att endast naturen (d.v.s. den materiella verkligheten och dess krafter) existerar och att allt, inklusive våra etiska värden, måste kunna utvecklas eller härledas ur den. Det är möjligt att jag tolkar för mycket, eftersom jag inte fått riktigt klart för mig hur Kaj tänkt sig det hela, men så låter det i hans recension och i de diskussioner vi haft tidigare om detta.

När jag, till skillnad från Kaj Nyman eller (för att nämna en annan aktuell åsiktsmotståndare) från Bengt Molander, ansluter mig till en dualistisk uppfattning, utgår jag från en *fenomenologisk* snarare än från en metafysisk grund. Det är sant att vi är beroende av kroppen och att ett fysiskt föremåls yttre struktur och konfiguration betingar mitt sätt att bruka den. Jag kan dock inte slita mig ifrån min egen otvivelaktiga erfarenhet av att jag också kan bestämma över mitt liv. Om inte annat så kan jag helt avstå från att bruka de föremål som inte är anpassade till det jag vill göra. Den som påstår att maktutövning är oundvikligt och att vi måste utöva makt vare sig vi vill eller inte, brukar jag ge rådet att pröva med att i stället gå och hänga sig.

Rent erfarenhetsmässigt, oavsett vad jag påstår eller ej, vet jag att inte allting är resultat av mekaniska eller kausala orsaker. Även om det är

inbillning, kan jag ej slita mig från att det finns intentioner, att dessa inte går att räkna ut och att de träder in i den kausala världen och skapar förändringar. Friheten och ansvaret över mina handlingar framstår som ett praktiskt givet villkor. Om det bara fanns kausalitet och determinism då skulle en syssla som samhällsplanering bli helt meningslös. Och om samhällsplanering endast vore ett sken, en teaterpjäs i vilken vi spelade vår roll ovetande om att vi bara gör som vi ska, då hade jag ändå ingen annan utväg än att spela rollen så bra som möjligt, för att orka stå ut med mitt liv. Att lyfta sig själv i håret, som Nyman vill, går således inte.

Vår erfarenhet visar oss att vårt liv rör sig mellan två till synes oförenliga verklighetssfärer. Det är inte bara naturen som bestämmer över oss. Kulturen dikterar oss betydelser som vi inte valt själva. Barnen synliggör kulturens makt när de leker just med sådant som enligt deras föräldrar »inte är en leksak!». Jag vet att jag inte kan använda vad som helst till vad som helst, men i brist på en skruvmejsel kan jag använda en kniv. Innevånarna i Skärholmen hade klokheden att förvandla ett oanvänt parkeringshusutrymme till loppmarknad. Jag vet också att det vi kallar för brevlåda inte är en brevlåda av sig själv. Det är vi som skapat brevlådan. Men cityarkitekterna som ville skapa ett slags Hyde Park på Sergelstorg lyckades bara ge ett bra tillhåll åt knarkhandel.

Den tyske logikern Frege använde sig av en distinktion mellan »betydelse» och »mening», omtolkad på mitt sätt, är ganska relevant²). Ty medan betydelsen är en av kulturen objektiverad tolkning, är mening alltid kontextuell och avgörs av de inblandade. Ingen kan därför skapa mening åt mig, ty mening är min egen skapande handling. Man kan som planerare eller som arkitekt ha för avsikt att bygga ett parkeringshus, men människorna kan bestämma sig för att göra det till loppmarknad. Urbanismen kan omvandla *rum*, men *platsen* skapas av människors aktivitet. En byggnad kan ge uttryck åt arkitektens mening, men han kan aldrig skapa mening åt andra än sig själv. En arkitekt som arbetar åmaktens vägnar bygger sådant som är maktens uttryck, vilket

också känns igen. Men arkitekten kan inte i sin verksamhet ge uttryck åt folkets mening med mindre än att han genomsyras av de värden och tankevanor som är gängse i det gemensamma meningsskapandet.

Det uppstår här en ytterst kontroversiell fråga där Kajs uppfattning står mot min. Om meningen är kontextuell, situations- och personbetingad, då kan det inte finnas någon kollektiv mening. I Nymans kommentar kommer detta till uttryck i hans diskussion om begreppet »kollektiv handling». Det är riktigt, som han säger, att jag förnekar möjligheten till något som heter »kollektiva handlingar». Men när diskussionen kom upp under disputationen gjorde jag en distinktion mellan »gemenskap» och »kollektiv», som han tydligen glömt. Det finns inga kollektiva meningar, det finns bara delade meningar. Att mena och att handla är detsamma, men att handla är inte detsamma som att göra.

Vi har tidigare varit inne på representationsproblemet. Redan Rousseau, som ville uppnå ett representativt demokratiskt styre, förnekade möjligheten att få sin personliga vilja representerad. Det var skillnad mellan »allas vilja» och den »allmänna viljan».

Att inte inse det motsägelsefulla i uttrycket »kollektiv handling» tillhör en av de många mystifieringar som språkbruket utsätter oss för. Vi kan bilda begreppet »handling» som ett abstrakt begrepp, men handlingar som företeelser kan endast vara konkreta. När flera handlar gemensamt, d.v.s. sida vid sida och i samma ärende, blir resultatet, som i en kraftparallelogram, en produkt av handlingarnas samling, inte en handling i sig. En kollektiv handling skulle kräva en kollektiv person och en kollektiv intention. Sådant är en myt, alla statsteorier till trots. I samhällsplanering blir därför resultaten ibland helt olika det som alla tänkt sig. Det beror på att meningskrafterna rört sig åt skilda håll. Flera människor kan komma överens om att välja något eller om att göra något, men detta innebär inte att de menar samma sak med det eller att de tolkar det exakt lika. Den goda gemenskapen kännetecknas av Aristoteles som

homonoia, som innebär samförstånd, till skillnad från *homodoxia*, som betyder samtycke. Aristoteles tar så avstånd från den sokratiske enigheten. »Staden är av naturen en mångfald» och »från detsamma uppstår ingen stad».

Jag har aldrig, hoppas att Kaj inser det, förnekat vare sig möjligheten eller värdet i att finna vetenskapliga förklaringar som utgår från tingens och från resultatens perspektiv. Vad jag försökt göra är att fråga mig hur våra mödor kan komma att gestalta sig om vi, för ovanlighets skull, tolkar världen ur handlingens perspektiv. Vi är fullt lärda om vad världen innebär ur tingens synvinkel. Därför är det viktigt att uttröna huruvida inte en tolkning utifrån handlingens perspektiv kan avslöja aspekter och nyanser som vi tappat bort eller hittills ignorerat och som kan hjälpa oss att leva och lösa våra problem bättre.

Arkitektur är konst. Det betyder att arkitektur inte är husen. Arkitektur är vad arkitekter gör (eller snarare »hur» arkitekter gör). Husen är bara resultatet därav. Men all konst har blivit vetenskap och vetenskapen har hittills ensidigt förklarat världen ur tingens synvinkel, medan skönlitteraturen försett oss med berättelser där samma värld uppfattas i handlingens perspektiv. Jag vill försöka få bort denna klyfta mellan vetenskap och konst och visa att även om konsten aldrig kan bli vetenskap så är vetenskap däremot också en konst. Jag gör detta genom att arbeta för det jag kallar en *humanvetenskaplig handlingsteori* som inte vill vara annat än en berättelse om erfarenhetskunskap.

José Luis Ramírez
Nordplan, febr. 1996

Noter

1. Se *Skapande mening – En begreppsgenealogisk undersökning av rationalitet, vetenskap och planering*, Nordplans avhandlingsserie (13:2), Stockholm 1995, s. 322 ff.
2. Svenska översättningar återger Freges *Bedeutung* som »referens».